

НАПРЯМИ ЕВОЛЮЦІЇ ФІНАНСОВИХ ІНСТИТУТІВ У КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ Й. ШУМПЕТЕРА

Розглянено теоретичні питання появи, розвитку та використання фінансових інновацій. Узагальнено значення фінансових інновацій з погляду розвитку економічних відносин. Досліджено можливі наслідки впровадження фінансових інновацій в економіку країни.

Ключові слова: інновації, фінансові інститути, фінансові інструменти, фінансові інновації, фінансовий ринок.

Постановка проблеми. Сучасний фінансовий ринок виступає необхідним елементом забезпечення фінансування економічного розвитку, адже розширення економічної активності здійснюється через збільшення інвестицій у нові сфери та галузі господарювання. Потреба у фінансуванні інновацій зумовлює пошук нових схем пошуку інвестиційних ресурсів та відпрацювання таких способів інвестування, які дозволять інвестору та реципієнту отримати більшу вигоду порівняно з традиційними способами залучення інвестицій. Отже, фінансові інститути не тільки виступають як джерело інвестицій для інноваційної діяльності підприємств реального сектору, але й самі створюють інновації на фінансовому ринку. Тому, важливим теоретичним питанням є визначення напрямів розвитку інновацій фінансових інститутів як джерела розширення інвестиційної основи економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В інноваційній теорії розвитку Й. Шумпетера визначено, що інновації виступають рушієм економічного розвитку, адже вони формують нові комбінації в економічній ситуації та змінюють економічну систему. Можливості інноваційного розширення як елемент довгострокового зростання розглянуто Р. Раджаном і Л. Зінгалесом [3]. Фінансові інновації як механізм послаблення адміністративного тиску на ринок і як джерело розширення інвестиційних можливостей досліджувались Ф. Мишкіним [5]. Разом з тим, інновації на фінансовому ринку як зазначає Е. Сото, здатні не тільки вплинути на економічний склад, але й підвищують можливості для вирішення протиріч соціальної системи [8]. Теоретичні та практичні питання розвитку інноваційної складової фінансового ринку розглядалися і у вітчизняній економічній науці, зокрема Л. Алексеєнко, В. Базилевичем, З. Васильченко, В. Корнеєвим, І. Лютим, В. Міщенко, С. Науменковою, О. Юркевич. Проте є ряд напрямів дослідження, що вимагають більш глибоких наукових розвідок, зокрема щодо механізму формування інновацій фінансовими

інститутами у процесі становлення та розвитку фінансового ринку.

Постановка завдання. Метою даної роботи є теоретичне осмислення напрямів застосування інноваційної концепції розвитку Й. Шумпетера щодо дослідження фінансових інститутів у контексті розгляду проблем розбудови фінансового ринку України.

Викладення основного матеріалу дослідження. Економічний розвиток як суспільний феномен, на думку Й. Шумпетера характеризується спонтанними та дискретними змінами у шляхах перебігу економічного життя, які назавжди змінюють і замінюють попередній стан рівноваги. Здійснення нових комбінацій визначає економічний розвиток. Згідно з Й. Шумпетером, інноваційна активність здійснюється у таких напрямках [10, с.75]:

- запровадження нового товару чи нової якості товару;
- запровадження нового методу виробництва;
- відкриття нового ринку;
- відкриття нового джерела постачання сировини;
- реорганізація галузі.

Однією з найбільш фундаментальних суспільно-економічних змін, яка охопила всі можливі напрями економічних інновацій, стало формування ринку, а ключовим моментом розвитку ринку стало формування фінансового ринку як специфічної сфери взаємодії фінансових інститутів.

Процес формування та проникнення ринкових відносин у середовище традиційної, усталеної господарської діяльності визначає еволюцію економічної системи. Першим етапом проникнення ринку у господарське життя став винахід людством грошей та їх використання у якості засобу обігу, що дублює процес обміну, засвідчуючи переміщення вартості від одного господарського суб'єкта до іншого. Д. Хікс стверджує, що поява грошей сама по собі була результатом розвитку ринку, тобто ринок створив за допомогою торгової діяльності специфічний ринковий інструмент - гроші, що є продуктом

розвитку операцій товарообміну і одночасно дозволяє здійснювати ефективний товарообіг. Еволюція ж грошей призвела до виникнення кредиту і сприяла появі відповідних фінансових інструментів, попит та пропозиція на які з боку господарських суб'єктів створили грошово-кредитний ринок, а відтак виник фінансовий ринок [9, с.88].

Згідно з концепцією еволюції ринкової економіки Д. Хікса, пошук шляхів мінімізації фінансових ризиків був одним із основних стимулів формування фінансового ринку. Першоджерелом виникнення ризиків став розвиток кредиту. Необхідність гарантії повернення кредиту спонукала агентів ринкових відносин до пошуку інструментів, котрі дозволили б кредитору знизити ризик втрати позиченого капіталу. Отже, першим інструментом фінансового ринку, що виник на основі розвитку грошово-кредитних відносин, був вексель. Розповсюдженість і привабливість у господарській діяльності векселів дозволили створити специфічний ринок, на якому здійснювався їх обіг [9, с.105].

Якщо відправним моментом підвищення мобільності капіталу стала поява векселя і розвиток методів, котрі сприяли його обігові та дисконтуванню, то можливість роботи з векселями та їх дисконтування залежали від створення інститутів, які б дозволили їх використовувати, і розвитку центрів, де це можна було б здійснювати: перші ярмарки, як наприклад Шампанські, потім банки, і, нарешті, фінансові дома, котрі спеціалізувалися на дисконтуванні. Можливими ці інституційні зміни стали в основному завдяки зростанню обсягів торгівлі.

Окрім економії від масштабу, необхідної для розвитку переказних векселів, вирішальним було вдосконалення інститутів гарантії виконання контрактів, а також взаємозв'язок між розвитком бухгалтерського обліку і методів аудиту, адже їхнє використання як доказів при поверненні боргів і забезпеченні виконання контрактних зобов'язань було важливою частиною процесу інституційного формування фінансового ринку [1, с.161].

Зауважимо, що Й.Шумпетер бачив роль векселя дещо під іншим кутом зору. Вексель є обіговим засобом, здатним створювати нову купівельну спроможність, тобто тим засобом, що формує основу для здійснення інновації. Здійснення виробництва нових комбінацій стає можливим за умов створення нової купівельної спроможності для придбання капітальних (інвестиційних) ресурсів, і вексель є інструментом, що полегшує процес впровадження інновацій [10, с.128]. Отже, продовжуючи думку Шумпетера про вплив фінансового інструмента (векселя) на створення купівельної спроможності (інвестиційної бази

інновацій), можна стверджувати, що розширення продукованих фінансовим ринком інструментів збільшує інвестиційну базу і виступає в якості засобу розширення інноваційного інвестування.

На думку Д. Хікса, іншою можливістю щодо зниження ризиків стала спеціалізація частини ринкових посередників на наданні фінансових послуг. Розмитість інформації щодо позичальника, невизначеність у його платоспроможності стимулювала ринок до пошуку інститутів, котрі б, з одного боку, надавали гарантії позичальнику, а з іншого - дозволяли потенційному кредитору швидко залучити необхідні фінансові ресурси. Так ринок створив банківську діяльність. В той же час виникнення та розвиток банків сприяли пошуку шляхів диверсифікації ринкових ризиків. Одним з найефективніших способів зниження ризику кредитних операцій стала диверсифікація кредитного портфеля банківських установ. Кредитування в загальній масі може бути безпечним, навіть якщо немає достатніх гарантій повернення кредиту окремим позичальником, за умови, якщо даний кредит буде частиною кредитного портфеля з невеликою часткою потенційно проблемних кредитів [2, с.108].

Альтернативою кредитному сегменту фінансового ринку є ринок цінних паперів. За Й. Шумпетером, не існує принципового протиставлення між кредитами та майновими цінними паперами, адже і один інструмент, і інший використовується для переведення заощаджень у "монетизовану" форму купівельної спроможності, що виступає як баз для інновацій [10, с.116]. З іншого боку, розвиток цінних паперів тісно пов'язаний з реалізацією принципу "розподілу ризику", що, на думку Д. Хікса, дозволив не тільки стимулювати кредитування, але й в кінцевому підсумку став каталізатором виникнення ринку цінних паперів. Принцип розподілу інвестицій за різними інструментами дозволяв інвестору диверсифікувати ризик. Тому ринок у відповідь на бажання диверсифікації почав створювати можливості для різнопланового вкладення капіталу у вигляді цінних паперів, почасти тому цінні папери стали альтернативою для банківського кредиту: якщо залучення позичкового капіталу було неможливим, то за допомогою цінних паперів можливим стало залучення капіталу за рахунок пропозиції потенційному інвестору взяти участь у розподілі прибутків [9, с.115].

Важливим теоретичним питанням є еволюціонування фінансових інститутів у процесі розвитку структури ринку, зокрема і фінансових інститутів. Згідно з інституційною концепцією економічної теорії, в основу розвитку ринку було покладено принцип пошуку таких інститутів, котрі

б дозволяли мінімізувати трансакційні витрати. При розвитку торгівлі, на ранніх стадіях функціонування ринку, існував ряд обмежень, що суттєво ускладнював процес переміщення капіталу, а тому існувала необхідність у пошуку таких механізмів економічної взаємодії, при яких відбувалось би зниження вартості укладення контрактів. Згідно з Д. Норттом сформувалось три напрямки появи інновацій, що суттєво знижували трансакційні витрати та стимулювали розвиток ринку [6, с. 160]:

- збільшення мобільності капіталу;
- зниження інформаційних витрат;
- розподіл ризику.

Розвиток фінансових інститутів у цих трьох напрямках створював стимули для формування фінансового ринку. Історично першим засобом збільшення мобільності капіталу стала можливість ухилятися від дії законів про лихварство. Розмаїття нехитрих способів, завдяки яким відсоток за кредит маскували, починаючи назвами "штрафи за затримку виплати кредиту" і закінчуючи маніпуляціями з курсом обміну валют та першими спробами вимоги застави як необхідної складової контракту. Проте ці нововведення хоча й підвищували мобільність капіталу, також збільшували і вартість укладення контрактів у порівнянні з регіонами, де закону про лихварство не було. Через ці закони (про лихварство), господарським суб'єктам не тільки доводилося складними і заплутаними способами приховувати в контрактах відсоток по кредитах, але й одночасно ставало більш проблематичним забезпечення гарантій виконання угод [1, с. 160]. Інновації у сфері пошуку нових варіантів використання законодавчої бази активно тривають і на теперішній час, як зазначає Ф. Мишкін, прагнення пошуку нових схем уникнення нормативних обмежень є одним з найважливіших мотивів фінансових інновацій [5, с. 210].

Іншим важливим напрямком розвитку ринку, що стимулював еволюцію фінансового сектору, були інституційні нововведення, котрі трансформували невизначеність у ризик. Сучасне розуміння страхування і диверсифікації портфельних ризиків має на увазі той момент, що ці методи переводять невизначеність у ризику і, отже, через використання певних інститутів знижують вартість угоди. На думку Д. Норта, історія зародження ринку на початку Нового часу свідчить про інновації, котрі були провісниками сучасних методів зниження ризиків. Це, наприклад, морські страховки, що здійснювалися спеціальними фірмами та були призначені для покриття частини витрат по контрактах [6, с. 161]. Морські страховки - це один із прикладів розвитку актуарного, тобто розрахованого і обумовленого

спеціальним контрактом (страховим договором) ризику.

Інший приклад інновацій, що зумовлювали формування фінансового ринку стосується організації достатньо складної системи взаємних поручительств - договірному інструменту, що розподіляв ризику за принципом портфельної диверсифікованості фінансових інструментів та дозволяв залучати в ризиковані заходи велику кількість інвесторів. Історія самих поручительств, починаючи з їхнього зародження в євреїв, жителів Вавилону, і мусульман, потім використання італійцями й англійськими регульованими державою компаніями і, нарешті, акціонерними товариствами, - є прикладом еволюції інститутів, що знижують ризик.

Виняткове значення у розвитку інноваційної активності на думку Й. Шумпетера мали такі фінансові інститути, як комерційні банки. Як він стверджував: "...створення нової купівельної спроможності з боку банків...навіть якщо кредитне зобов'язання, що створює цю спроможність забезпечене цінними паперами, які не є обіговими засобами є створенням з нічого, що вливається в наявний обіг є джерелом фінансування інновацій" [10, с. 81]. В інноваційному процесі, банкір передусім не стільки посередник щодо товару під назвою "купівельна спроможність", скільки його виробник. Він виступає чинником розвитку, адже він уможливує втілення нових комбінацій.

У сукупності інновації на фінансовому ринку діють в сегментованій сфері використання фінансових інструментів, спрямованій на пришвидшення руху фінансових активів, а тому важливим є визначення структурної побудови фінансового ринку.

У застосуванні до діяльності фінансових інститутів у процесі інноваційного розвитку, поділ фінансового ринку здійснюється через ті функції, котру кожен з його секторів виконує в ринковому перерозподілі засобів, а не за ознакою механізму перерозподілу. Згідно з інституційним підходом, до загальних функцій фінансових інститутів, можна віднести:

- інформаційну: задоволення потреби господарських суб'єктів у знанні параметрів ринкової взаємодії та можливих діях інших учасників ринків;
- трансакційну: зниження витрат господарських суб'єктів на укладення угод на ринку;
- контролюючу: забезпечення виконання угод та захист прав власності господарських суб'єктів.

Специфічні функції фінансових інститутів конкретизують їх місце і роль в інституційній структурі фінансового ринку. Опираючись на

специфічні інституційні функції, можна здійснити сегментацію фінансового ринку та виявити групи (сегменти) фінансових інститутів, що відрізняються за організаційними формами діяльності, але близьких за інституційною роллю у перерозподілі фінансових ресурсів. До специфічних функцій фінансових інститутів ми відносимо:

- акумуляція та розміщення тимчасово вільних грошових ресурсів (потоків);
- зниження ризиків фінансових втрат через невизначеність у майбутньому;
- фіксація прав власності у формі фінансових інструментів (контрактів).

Проте не лише обсяги заощадження, а й способи їх трансформації в інвестиції є детермінантами економічного розвитку, що визначено у теорії розвитку Й. Шумпетера, згідно з науковою концепцією якого зростання суспільного багатства прискорює процес нарощування фінансових активів. На наш погляд, до інноваційних сфер дії фінансових інститутів можна віднести нові способи:

- реалізації функцій грошей;
- кредитування економічних суб'єктів;
- мінімізації страхового ризику;
- перерозподілу прав власності.

Важливим аспектом реалізації інноваційного розвитку фінансового ринку останніх десятиліть стало активне використання результатів науково-технічного прогресу в інструментальному забезпеченні діяльності фінансових інститутів. Розвиток нової техніки може стимулювати фінансові інновації внаслідок зниження витрат на надання нових фінансових послуг та інструментів, що робить їх прибутковими і дає змогу пропонувати ці послуги населенню та фірмам. Зокрема, розвиток інформаційних технологій забезпечив можливості фінансовим інститутам опанувати нові фінансові послуги та інструменти, що залежали від технічної складової, але і могли привабити споживачів (можливість дистанційного доступу до ринків та інструментів). Найбільш знаковими такими прикладами є впровадження банківських кредитних карток та здійснення інтернет-банкінгу, сек'юритизація активів та інтернаціоналізація фінансових ринків.

Висновки. Світові тенденції в розвитку фінансових технологій, на перший погляд, здаються далекими від української реальності. Однак об'єктивне прагнення України стати повноцінним членом міжнародної торгової системи вимагає відповідності світовим вимогам і стандартам, у тому числі й у сфері фінансових інновацій. Досвід національних економік, що успішно розвиваються, свідчить, що сьогодні більш успішними і динамічнішими є економічні системи, що здатні швидко реагувати на зміни

світового ринку й зорієнтовані на інноваційний розвиток національного виробництва.

Та не тільки технічні інновації є продуцентом економічного розвитку, але й фінансові інновації мають не меншу, а іноді і більшу вагу для розширення національного виробництва. Об'єктивність даного висновку ґрунтується на розумінні економічної природи інновацій, висвітленої Й. Шумпетером, - можливість формування нової "купівельної спроможності" є головним чинником ефективності фінансового ринку, а отже якісні зміни у інноваційному розвитку вітчизняної економіки стануть можливі тільки при формуванні дієвого фінансового ринку.

Нездатність вітчизняних фінансових інститутів на сучасному етапі реалізувати базові засади інноваційного розвитку фінансового ринку є системною перешкодою повноцінного інвестиційного процесу, що зумовлює дефіцит інвестиційних ресурсів та їх високу вартість. Отже, формування повноцінного, конкурентного фінансового ринку, у структурі якого фінансові інститути зможуть реалізувати масштабні фінансові інновації та своєю появою ініціюють суттєві якісні перетворення відповідних фінансових ринків і, як наслідок, позитивно вплинуть на розвиток національної економіки в цілому, є ключовим завданням розвитку національної економіки України.

Список літератури

1. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка та капіталізм, XV-XVIII ст. Том 2. Ігри обміну / Фернан Бродель [переклав з французької Г.Філіпчук]; - К. : Основи, 1997. - 543 с.
2. Долан Д., Линдсей Д. Макроэкономика / Д. Долан, Д. Линдсей [пер. с англ. В.Лукашевича] - Спб. : "Литера плюс", 1992. - 402 с. Долан Д., Линдсей Д. Макроэкономика / Д. Долан, Д. Линдсей [пер. с англ. В.Лукашевича] - Спб. : "Литера плюс", 1992. - 402 с. Долан Д., Линдсей Д. Макроэкономика / Д. Долан, Д. Линдсей [пер. с англ. В.Лукашевича] - Спб. : "Литера плюс", 1992. - 402 с.
3. Зингалес Л. Спасение капитализма от капиталистов: скрытые силы финансовых рынков - создание богатства и расширение возможностей / Луиджи Зингалес, Рахурам Раджан [пер. с англ.]. - М. : - Институт комплексных стратегических исследований; ТЕИС, 2004. - 492 с.
4. Колб Р. Финансовые институты и рынки : [учебник] / Р. Колб, Р. Родригес [пер. 2-го амер. издания.]. - М.: Издательство "Дело и Сервис", 2003. - 688 с.
5. Мишкін Ф.С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Фредерік Мишкін. -

К.: ОСНОВИ, 1999. - 964 с.

6. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Дуглас Норт; [Пер. з англ. І.Дзюб]. - К. : Основи, 2000. - 198с. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Дуглас Норт; [Пер. з англ. І.Дзюб]. - К. : Основи, 2000. - 198с.

7. Осипова О. А. Финансовый рынок и особенности его развития в России / О. Осипова // Финансы. - 1996. - № 6. - С. 17-21.

8. Сото Э. Загадка капитала. Почему капитализм торжествует на Западе и терпит

поражение во всем остальном мире / Эрнандо де Сото (Пер с англ.). - М.: ЗАО "Олимп-Бизнес", 2004. - 272 с.

9. Хикс Д. Теория экономической истории / Джон Хикс (Пер. с англ. под общ. ред. Р.Нуреева). - М. : НП "Журнал Вопросы экономики", 2003. - 224 с.

10. Шумпетер Й. Теория економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Пер. з англ.. В. Старка. - К.: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2011. - 242 с.

Аннотация

Вячеслав Кравець

НАПРАВЛЕНИЯ ЭВОЛЮЦИИ ФИНАНСОВЫХ ИНСТИТУТОВ В КОНТЕКСТЕ КОНЦЕПЦИИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ Й.ШУМПЕТЕРА

Рассмотрены теоретические вопросы появления, развития и использования финансовых инноваций. Обобщенно значение финансовых инноваций с точки зрения развития экономических отношений. Исследовано возможные последствия внедрения финансовых инноваций в экономику страны.

Ключевые слова: инновации, финансовые институты, финансовые инструменты, финансовые инновации, финансовый рынок.

Summary

Vyacheslav Kravets

THE DIRECTIONS OF EVOLUTION OF FINANCIAL INSTITUTIONS IN THE DEVELOPMENT OF SHUMPETER'S INNOVATIVE CONCEPT

In the article the theoretical questions of appearance, development and use of financial innovations are examined. The significance of financial innovations from the point of economic relations is generalized. The possible consequences of introducing financial innovations in the economy of country are also investigated.

Key words: innovations, financial innovations, financial instruments, financial institutions, financial market.